

GRÓF TELEKI SÁNDOR

TANÍTÓ ÉS TÁRSADALOM

A VII. TÁRSADALOM-PEDAGÓGIAI ÉRTEKEZLETEN
1902 MÁJUS HÓ 11-IKÉIN TARTOTT ELNÖKI
MEGNYITÓBESZÉD.

BUDAPEST, 1902.
RÉVAI ÉS SALAMON KÖNYVNYOMDÁJA
VIII., ÜLLŐI út 18.

TANÍTÓ ÉS TÁRSADALOM.

Másfél év óta időnkint összegyűlünk elmélkedni oly kérdések felett, melyek a jövő nemzedékek sorsát érintik.

Összejöttünk a socialpaedagogiai jelszó és program alatt.

Kiindulásunk volt, hogy értekezleteinken foglalkozzunk az egész magyar gyermeksereggel és főleg az elhagyott iskolai ifjúság gondozását tűztük ki célul, hogy kísérjük figyelemmel iskolán túli idejében is, végig, hivatásért való küzdelmében, egészen érett koráig. De tovább szeretnénk menni: örködni felette meglett korában is, és szellemére és erkölcsre hatni egész élete folyásán át.

Az általános szegénység s a velejáró bajok miatt az iskolaköteles gyermekek egész tömegei fogyatékos családi nevelésben részesülnek. Ezerekre megy ismét azok száma, kik városainkban, főleg Budapesten, minden szülői gondozás

legrémesebb képeit. „Isten teremte az első kertet, Kain az első várost”, mondja az amerikai költő. Babylon, Ninive, Memphis, Thebe, Damascus, Róma a vagyoneoszlás végleteit, a nyomornak minden következményeit épúgy tüntetik föl, mint napjainkban New-York, London, Nápoly, Berlin, Paris. A nagyvárosi népélet sanyarúságainak okait kutatni nem lehetett feladatunk, de a tanító-lelkiismeret közelről érinti a nagyvárosi gyermeksereg tömeges elzüllesztésének szo-

mom processusa, mely szemünk láttára folyik. E bántó érzés nyomába fölbred egy messzeható kötelesség érzete, mely egyfelől a züllő elemek megmentésére serkent, másfelől az egészséges tömegnek védelmére buzdít.

E kötelességértől áthatva s annak következményeit mérlegelve a nagyvárosi tanítónépre szokatlan és terhes feladatok várnak. E feladatok eddigi chablonos tevékenységétől eltérők, új hivatást szabnak elébe és más, magasabb célok felé irányítják. Hogy fáradozásait siker jutalmazza, föl kell, hogy keresse a nyomornak fészkeit, szembe kell néznie a bűnnel, küzdenie kell a rosszakarat makacs ellentállásával. Az elhagyottak életrendjét, a bűnszerzők taktikáit, a csábítók hazugságait, az áldozatok panaszait ismernie kell, hogy hirt hozzon ama sötét világ mélyéről, azért, hogy tanulságot, mentőeszközt kovácsolhassunk belőle. E tanulságokat egybegyűjteni, megvitatni és ezek összegezését, eredményét összeállítva, a nagy nyilvánosságot arra szoktatni, hogy törődjék az égető kérdésekkel, és serkenteni az ifjabb tanítói nemzedéket ez új munkára, mely őket egy nemesebb hivatás harzosaivá avatja — ez volt működésünk alapgondolata. De a veszedelem ellen való küzdelem tevékenységünknek csak kisebb része. Nagyobb erőt és odaadást követel a pozitív munka, midőn a népnevelés során a serdülő és felnőtt elemeket is, szülőt és gyermeket egyaránt e keretbe vonjuk, egyfelől a művelés, nemesítés szempontjából, másfelől pedig kenyérkereseti képességük fokozása érdekében.

Próbálkozásunk ne maradjon a puszta tanulmánynál. Vegyük a magunkra vállalt társadalmi munkát a szó szoros értelmében. Végezzünk gyakorlati nyomozásokat, igyekezzünk mélyen behatolni a nép körébe. Teremtsünk a vele való érintkezésre alkalmas szervezetet, gyűjtsük össze tapasztalatainkat, neveljünk e hivatásra alkalmas tanítói erőket, érleljük a társadalmat és sarkaljuk megvalósításra a közigazgatást. Az ily irányú haladás más körökre is ki fogja terjeszteni

hatását, s nemesítőleg, javítólag hatni a serdülő ifjúság azon táborára is, mely gondos házi nevelés, életviszonyainak sze-rencsés volta folytán sem mentésre, sem védelemre nem szorul.

Ha nem is ily széleskörű, de hasonló tevékenységet követel a magyar népelet hazánk minden táján, a vidéki városban és falun egyaránt, kivált a magyar föld művelőinek körében, hol a tanító a már izmosodó gazdasági ismétlő-iskola útján nagy darab socialis munkát végezhet, mert a gyakorlati érzékkel bíró tanító számára ez intézményben egy egész életiskola perspectivája nyílik meg. Városainkban, főképen itt Budapesten a különböző egyletek és a főváros által megvalósítandó intézmények széles kört nyitnak meg socialis tevékenysége számára. Ezek és hasonló feladatok a tanítóságtól élő munkásságot, kedvet, tudást követelnek. E feladatok megoldásához ösztönzésre, irányításra van szükség-e, ehhez pedig erőt csak egy állandó együttműködés adhat.

Ez volt az a programm, melylyel a socialpaedagogia az ily kérdések iránt érdeklődő magyar közönség elé lépett.

Lelkes tanítómesterek, kik ilyen munkával már meg-próbálkoztak és kik érezték, hogy mily nagy hatása leend nemzetünk egész népességére az ily irányú széleskörű és egyöntetű működésnek, fölhívást küldtek szét.

E kiáltás nem maradt visszhang nélkül. Az érdeklődők egész serege jelentkezett, de a legnagyobb részt a tanítóság adta. Elmondhatjuk, hogy értekezleteink tanító-gyűlések voltak, melyeken részt vettek azok, kik megértették a korszak új követelményeit.

Az iskola nem többé az a nagy áruház, hol a külön-böző tudományok be vannak raktározva s melyekből derűre-borura kiosztogatnak évente bizonyos mennyiséget. Az iskola ma már nemcsak arravaló, hogy előirt formák és methodica mellett az ifjúság írni-olvasni megtanuljon. Az iskola az életküzdelem nagy előkészítője, a megélhetés lehetőségének

előmozdítója, védnök a rossz szenvedélyek és bűnök ellen, vezető a tisztesség és becsület útján, irányító a jó és szép felé. A tanító az iskola lelke, ő adja meg annak színvonalat, viszi bele azt a szellemet, mely maradandó nyomokat van hivatva egy nemzedékre hagyni. Maga a tanító az iskola, az ő szava hat a gyöngéd kedélyre, s az ő keze alatt indul neki az életpályának.

Az új kor végleg megerősítette az ember önrendelkezési jogát. Minden ember önmaga irányíthatja élelét. Boldogulást, boldogságot ott kereshet, a hol azt fölhalálni véli. De hogy miként éljen e joggal, miként legyen szabad *okosan*, hogy a rögzös életúton hogyan legyen irányítója a becsület; hogy célját nemes eszközökkel is elérheti, azt az iskolában a tanítótól tanulhatja meg. A tanító csepegtetheti a gyermek lelkébe azt a tudatot; hogy a csalás és hazugság ép oly káros és elmaradhatatlanul gyászos következményekkel jár, mint akár, ha kezét a tűzbe tartja, vagy a Dunába ugrik. A tanító fejlesztheti ki az akaraterőt, azt az akaratot, mely paizs lesz a rossz ellen s mely akarat nélkül erkölcs nem lehet. Ellentállani a rossz csábításainak, ehhez akarat szükséges, azt az akaratot pedig fejleszteni, nevelni kell.

A ki megtanította a gyermeket az abc-re, az kezébe adta a kulcsot, melylyel behatolhat a könyvtárakba: az emberiség tudásának nagy kincsesházaiba. Aki bevezette őt a rajzolás mesterségébe, megadta neki a módot utánozni a természetet és belépni a művészet nagy birodalmába. A ki kezébe adta a szerszámot és megtanította vele bánni, az megadta neki az uralmat az anyag felett s az, ki megtanította a tiszta lelkiismeret intő szavára hallgatni, a vad emberből a civilizált társadalom gyermekét alkotta. E négy tényezön alapul az emberiség haladása.

Azok, kik arra vállalkoznak, hogy oktassanak, tanítsanak, neveljenek, műveljenek, azok, kik e nagy feladatokat komolyan veszik, kik át vannak attól hatva, hogy nemcsak kötelességet

teljesítenek, de *nemzeti munkát* végeznek, maguknak is művelteknek, nemeseknek kell lenniök.

Míg ismereteink bővítésével a gondolatok világa gazdagodik - igazi lelki műveltséget az érzelmek finomításával lehet elérni. Szívnek és észnek ez egyensúlya adja meg az erkölcsi erőt, mely arra ösztönöz, hogy kötelességszerűen törődjünk mások sorsával. A leendő nemzedék jövője a tanítóra van bízva s mindinkább ő lesz a gyermek igazi nevelője. E hivatásnak kellően megfelelni, feladataihoz erőt gyűjteni, volt ez értekezletek látogatóinak célja.

Lássuk most már, hogy fennállásunk óta mennyiben közelítettük meg az élénkbe tett programot.

Megalakulásunk óta rövid idő telt el s ha nem is dicsekedhetünk nagy feladatok megoldásával, nyugodtan elmondhatjuk, hogy a kezdet nehézségein túl vagyunk. Intenőinkat széles körben megértették; számunk nem fogyott, de növekedett s működésünk nem maradt eredmény nélkül.

Az első ülés magával ragadta a tanítóóság lelkét és késznek nyilatkozott ily irányú tevékenységre reá szálni szabad idejét. Elhatározta, hogy koronkint összegyűlünk idevágó nehéz kérdések megvitatására, megvalósítására. Kültelki iskolában gyűlvén össze, e tájra nézve legégetőbb problémát: a szülők meglátogatásának kérdését tűztük ki.

E látogatásoknak célja a köznevelés szempontjából összhangot teremteni a család és iskola között, hogy e két tényező egymásnak ne ellensúlyozója vagy ellenfele, hanem kiegészítője legyen. Szükséges, hogy a tanító megnyerje a szülőnek bizalmát tiszteletét és ezáltal odahasson, hogy a szülőt az iskola szükséges és nemesítő voltáról meggyőzze. A nélkül, hogy hatóságok közbelépését igénybe venné, a tanítónak le kell küzdenie azon akadályokat, melyek a köznevelési érdekeket veszélyeztetik. A szülők engedékenysége, közönye, bizalmatlansága, gyakori ellenszenve, sőt rosszakarata az iskola, vagy tanító iránt; a gyermekeknek az isko-

lában tanúsított feltűnő erkölcsi megváltozása vagy testi fogyatkozása, többszöri kimaradás, indokoltta leszik a tanítónak látogatását a szülőknél. Tapintatától függ, minő lesz hatása a szülőre s bár gyakran rideg, sőt elutasító fogadtásban részesül, kitartását a legtöbb esetben eredmény fogja jutalmazni. Ily látogatások alkalmával gyakran fogja tapasztalni, kivált, ha kültelki iskolában él, hogy az ínség, a munkanélküliségből származó nyomor, a szülők bünei nyomán fellépő sanyarúság, az erkölcsnek és tudásnak teljes hiánya, minő elfajulásokat szül a gyermek nevelésében. A legjobb tanító összes jóakarata kárba vész, ha a légkör, melyben a gyermek él, bénítólag hat reá és az iskolával csak akkor gyakorolhatni maradandó hatást a társadalomra, ha a gyermek hozzátartozóinál az egyöntetű eljárásra irányuló törekvéseket sikerül felébreszteni. A tanítónak bele kell mélyednie a népéletbe s a gyermek és társadalom kedvéért nevelni a gyermek hozzátartozóit, ehhez pedig más eszköz nem áll rendelkezésére, csak szellemi fegyverei és hivatásának kötelességérzete.

Az a néhány lelkes tanító, ki megragadta az eszmét, nem elégedett meg az elmélkedéssel, de végig látogatta egész sorát azon családoknak, kiknek otthonában a talaj ellenséges a gyermek erkölcsének, életének.

Tapasztalataikról beszámoltak és az előadott esetek a külvárosi élet fekete nyomorának elszomorító képeit, a gyermeki lélek és test romlásának fájdalmas történeteit tárták elének.

A felsorolt esetek legnagyobb részénél a nyomort jelölték ki a bajok kútforrásául, de hozzájárul még a szellemi színvonal alacsony volta, az erkölcsi felfogás teljes hiánya, minek következtében az is előfordul, hogy a szülő erőlteti bűnre a gyermeket és ennek büneit saját előnyére kizsákmányolja. Kutatták e bajok okait, de gyakran eredménytelenül, mivel a szülő nem volt hajlandó felvilágosítást adni,

annál inkább, mert gyanakodva fogadta a tanítót; a szégyen-érzet is sokakat visszatart a felvilágosítás adástól. Ha a tanítónak módjában lenne gyors és hathatós anyagi segílyt nyújtani, akkor valóban meglepő erkölcsi eredményeket lehetne felmutatni. Mindezek mellett e látogatások nem maradtak eredmény nélkül. Oly tanítók, kik régibb idő óta érintkeznek tanítványaik hozzátartozóival, tapasztalták, hogy az a züllő anyag, – gyermekben és szülőben egyaránt – melyet saját körében felkerestek, kikérdeztek, később tanács-csal elláttak, idő multán engedve a jóakaratnak, bizalmassá lett és nagy javuláson ment át. Ez elmékedések folyamán szóba került a szegényügy rendezésének és a javító-intézetek helyett felállítandó nevelő-házak kérdése is.

Nem elégedtünk meg a nyert tanulsággal. Egy másik értekezleten mélyebben nyúltunk a kérdésbe: igyekeztünk az ilyen szülőlátogatásoknak módozatait, útjait tisztába hozni.

Ha már kézzel foghatóan be van bizonyítva, hogy a légkör és környezet, melyben a gyermek él, jövőjére ártalmas lehet, keresni kellett a módot, melylyel e kártékony légkörben való tartózkodását legalább is megrövidíthetjük. Egyik értekezletünkön e veszélyek ellen használható védelmi eszközről elmékedtünk és megállapítottuk teljes formáját. Ez a gyermek-otthonok kérdése.

A vagyontalan osztályok gyermeke, kinek szülői egész idejüket a hajnali óráktól késő estig a kenyér megkeresésére fordítják (tekinteten kívül hagyva azokat, kiknek egyáltalában nincs otthonuk), teljesen felügyelet nélkül áll, még akkor is, ha hozzátartozói magasabb erkölcsi színvonalon állanak. Játzóhelyek és kertek hiányában minden szabad idejét az utcán tölti, hol állandó érintkezésbe kerül az erkölcstelen-séggel. Az unalom, a bűnök e melegágya és a gonosz példák csábításai kártékonyán hatnak reá. Restség, romlás, züllés nyomon követik. Aránylag rövid tartózkodása az iskolában nem elégséges e rossz befolyások ellensúlyozására. Ha hosz-

szabb időn át állandó felügyeletben és észszerű foglalkoztatásban részesülne, a rossz hatások bizton csökkennének. Ezt az iskola keretén belül a gyermek-otthon által lehetne megvalósítani. Legyen az iskolaépület némely helyisége a tanidőn túl is nyitva, végezhesse ott feladatait, szórakoztató játékait, de legyen az egész időn át jóakarató felügyelet alatt, melynek célja nem a rideg fegyelem, de a gyermek-kedély ápolása. A gyermek ne legyen kénytelen az épületet még délben sem elhagyni, de keresztülvihető lenne, hogy egyesületek, népkonyhák, magánosok által ebédjét helyben kaphassa.

A vita folyamán fölmerült adatok bő anyagot nyújtottak az elmélkedésre, kivált azon buzgó tanítók közlései, kik a gyermek-otthonok gyakorlati megteremtésén fáradoztak és kik ehhez hasonló intézményt iskoláikban már létesítettek. A nehézségek, melyekkel az állandó felügyelet, étkezéssel való ellátás, a gyermekek foglalkoztatása, kivált ott, hol egyidejűleg nagy számban vannak együtt, nem leküzdhetetlen akadályok s bő kárpótlást nyújt a gyermekek feltűnő javulása.

Pár havi szünet után, midőn a főváros is figyelembe vette agitációinkat, a viszonyok kényszerítő hatása alatt, meg kellett állapítanunk a gyermek-otthonok szervezetét és az értekezlet kimondta, hogy óhajtandó a gyermek-otthonok kérdésének megoldása minden vonalon, a hat évesnél fiatalabb gyermekektől a középiskolák alsóbb osztályú növendékéig; sürgősnek tartja, hogy a gyermek-otthonokat legalább is annyira általánosítsuk, hogy a hajléktalan iskolaköteles elem nappali fedelet kapjon; oda kell törekedni, hogy a fiatalabb nemzedék ily értelmű óvása keresztülvitessék, mint egyik hatóságos eszköz az elromlás ellen s továbbá keressék oly általános foglalkoztatási mód, mely nagyobb gyermektömegek vezetésénél érvényesülhet.

Az ügy iránt érdeklődők nem elégedtek meg ennyivel; lelkes harcosai lettek az eszmének és lassankint megvalósult

a gyermek-otthonok egy kis sora. A főváros megértette ez intézmény horderéjét s most oda törekszik, hogy legalább is külső iskoláit gyermek-otthonokkal ellássa.

Működésünk tágabb tért foglalt és a főváros legsanyarúbb viszonyok között élő coloniáján: Újpesten is visszhangot keltett szavunk és annak hatása alatt ez eszmék szolgálatába állott. Ott is megtartottuk értekezletünket, a hol az általános gyermekvédelem kérdésével foglalkoztunk.

Kivonatos visszapillantását adtam rövid működésünknek, de legyen szabad itt megemlítenem, hogy fennállásunk óta eleget tenni igyekeztünk az önkéntesen elének szabott feladatoknak. Értekezletünk egyik célja az volt, hogy önmagunkat javítsuk, nemesítsük, hogy ez által képesebbek legyünk nagy célok elérésére. Minden értekezlet jótékony nyomokat hagyott lelkünkön, agyunk számára pedig újabb és újabb gondolkört nyitott meg. De tényleges gyakorlati eredményt is mutathatunk fel s ez csak serkenthet arra, hogy kitűzött feladatainkhoz szilárd lelkesedéssel ragaszkodjunk. Hogy e lelkesedésre meg van a kellő biztosíték, mutatják összejöveleink színvonala, látogatottsága, a hozzánk csatlakozók számának növekedése. Sokan kerestek föl, de értekezleteink túlnyomó száma tanítókból állott. A tanítóság, lett légyen óvónő, tanár, tanítónő, tanító, vagy igazgató, adta meg értekezleteink jellegét. Önök, hölgyeim és uraim, nagy elfoglaltságuk mellett ez ügynek szentelték szabad idejüket; nem vezette más, egyedül úgyszeretük és csupán a helyesen teljesítendő kötelesség ösztönzésére vették ki részüket a munkából.

Önök megértették hivatásukat s oda törekedtek, hogy annak eleget is tegyenek. Kiérezték, hogy az igazi hazaszeretet sugallatát követik, ha a jövő nemzedéket javítják, művelik. Példájuk követőkre fog találni, szavuk nem fog elveszni a pusztában s tevékenységüket látva az ország lakossága öntudatára ébred annak, hogy mivel tartozik a magyar tanítómesternek.

De nagy és bonyolult feladatok várnak még reánk.

Vessünk tehát egy futó pillantást arra a hosszú útra, melyen végig éber figyelemmel kell kísérnünk a gyermeket születésétől fogva serdült koráig, hogy ebből „a társadalom számára hasznos anyagot teremtsünk. Ez utón testét és lelkét ezer veszély fenyegeti. Kezdődik a veszély születésekor, mikor nyomorban sínylődő anyja csecsemőjét elhagyni kénytelen, – ez az *angyalcsinálás* kora. Ezzel szemben – egy-két éven át – a bölcső-házakban találjuk a védelmet. De alig nő ki az óvodából, máris hiányát fogja érezni – leginkább itt a fővárosban – a *szabad téren való játszásnak* s ez a hiány egész iskolai korán át fogja kísérni. Ugyanezt mondhatni az *iskolakertekről, fürdőkről, műhelyekről*, valamint az észszerű testi nevelésről. Korlátolt anyagi viszonyaink folytán nincs módunkban az ifjúság nagy tömegeit nagyobb *kirándulásokra* vinni, melyeken testük épülést, lelkük új benyomásokat kap, mint Angliában, hol az ifjúság nagy csoportokban elzarándokol kellő vezetés mellett a történelem, művészet, ipar szempontjából nevezetes tájakra. Ezzel szoros kapcsolatban áll a gyermekek nagy tömegekben való *szünidei kitelepítése*. Itt reá lehetne mutatni azon helyes módszerre, melyet nagyon üdvösen használnak Drezdában, hol a szabad délutánokon és a szünidők alatt, mintegy 1000 gyermeket csoportokba osztva lóvonaton az e célra fentartott játszótérre szállítanak. De midőn az ép ifjúság nagy tömegével foglalkozunk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a szellemileg és testileg *fogyatékosok* tanulmányozását sem. Azok, kik önhibájukon kívül az állam és társadalom terhére esnek – kellő gondozás és tanítás mellett képesek lesznek saját fentartásukról gondoskodni, sőt szerény korlátok között productiv elemekké válni.

Elhagyottságában a gyermek 6-10 éves korában már rá van utalva a kenyérkeresetre. Iskolába járó ifjúságunk nagy százaléka önmagát kénytelen fentartani. Nem könnyű dolog állást foglalni abban a nagy küzdelemben, mely mai nap az *iskolakötelesek ipari és mezőgazdasági foglalkoztatása*

körül folyik, annyival kevésbé, mert egyfelől nagy veszélyeket rejt magában a gyermekek idő előtt való foglalkoztatása és a munkaadó gyakori lelkiismeretlensége, másfelől azonban az életiskolának bizonyos jobb nemét látjuk némely kenyérkereseti foglalkozásban. E mellett meg kell találnunk az útját annak, hogy az ifjúság jövő sorsát positive irányítsuk, még pedig a mennyire lehet, a szülők támogatása mellett. E végből helyes lenne magukkal a szülőkkel rendszeres értekezleteket tartanunk és ezeken egy vezető gondolatot kellene különösen ápolnunk, azt, melyet közoktatásügyi miniszterünk állandóan hangoztat, t. i. *az ifjúságnak productiv pályákra való terelését*. A kézműves és gazdasági hivatásokkal szemben tanúsított ellenszenvet, valamint a beteges szülői nagyra-vágyást a család köréből igyekeznünk kell kipusztítani. Azt hisszük, hogy a közoktatásügyi miniszter szellemében járunk el, mikor a productiv pályák köréből azokat emeljük ki, a melyek egyfelől a magyar nép nemzeti életének, másfelől a tényleges kereseti viszonyoknak leginkább megfelelnek. Amazt megtalálhatjuk az élelmezési és gazdasági ágak körében, emezt a ruházatkodási és házberendezési mesterségekben.

Itt lép fel számunkra az inaskodás ideje és a már kenyérkeresetükben fáradozóknak erkölcsi és szellemi tovább képzése. A *tanonczkérdés* elmélkedésre és gyakorlati javításra széles kört nyit meg. Ipari törvényünk tökéletlen volta, a mestereknél csak ritkább esetekben föltalálható érettebb fölfogása, az iparhatóságok közönye s a társadalom nemtörődése folytán ezek az ifjúságnak legveszélyeztetettebb elemét teszik ki. El lehet róluk mondani, hogy legalább is nagyobb része a fehér rabszolgaság védtelen tömegéhez tartozik.

Ez a kérdés elvezet a *gyermekek iránti kegyetlenkedéshez*. Eltekintve azon száanalomtól és fölháborodástól, melyet a szemlélő a gyöngye gyermeket kínzó felnőtt iránt érez, tudjuk, hogy az ilyen kegyetlenkedés minő nyomokat hagy a gyermek lelkében s így a legrosszabb érzéseket, szenvedélyeket

kelti föl benne. Az egész tanköteles időn végig kísér egy másik probléma is. Ez az *éhező iskolásgyermek* élelmzésének kérdése. Nagyszámú gyermek állandóan reggeli nélkül jő iskolába, sokszor ebédre sincs kilátása. Ezeket iskolai etetéssel, vagy mint Berlinben történik, gyermek-népkonyhákkal lehet segíteni. Azonban a kérdés nem oly egyszerű, mint az első pillantásra látszik. Meg kell találni a módot, hogy ne legyen alamiznaszerű és főleg azt, hogy a szülő ne használja föl arra, hogy gyermekei ellátásának gondjától megszabaduljon, és hogy az iskola olyan esetekben, mikor valódi szükség nem forog fenn, tápszülővé válják.

Tagadhatatlan tény az, hogy a tankötelezettség megszüntével az iskolában szerzett ismeretek az ifjúság nagy részénél feledésbe megy. Az iskola hatása alatt szerzett erkölcsi javak lassanként elmosódnak. Az élet sanyargásai, a megélhetés kínos volta, továbbá minden erkölcsi támasznak hiánya azon irányban terelik még azokat is, kiknél a jó alap nem hiányzik. Vannak továbbá olyanok, kik magasabb szellemi tehetséggel és szilárd jellemmel a kísértésekkel bátran szembeállanak és magasabb célokat elérni vágnak, azonban *erkölcsi és szellemi továbbképzésükhöz* hiányzik az alkalom. Igyekeznünk kell, hogy e nagy tömegekhez, hozzáférhessünk, kezük ügyébe hozzuk a módokat s őket arra reá szoktassuk, hogy az iskolában kapott ismeretek alapjaira szélesebb, életviszonyaiknak megfelelőbb műveltséget szerezzenek. Ilyenek az ismétlő gazdasági iskola, a nyári tanfolyamok, a nép- és nyilvános könyvtárak, az otthon vagy csoportokban való olvasás, a casinók, olvasótermek, gyűjtemények látogatása czélszerű vezetés mellett, a vasárnapi délutánok hasznos eltöltése, az University Extention, mind megannyi kérdés, melyet behatóan ecsetelni az idő rövidsége nem engedi, de melyek egyenkint megérdemlik az eszmecserét, míg életbeléptetésük és terjesztésük hathatósan előmozdítják a felnőttek szellemi és erkölcsi színvonalának emelését.

Vázlatosan ecseteltem néhány oly problémát, melyet azok, kik az embert születésétől meglett koráig nyomon követik, útképpen találni fognak. E kérdések mindegyikének meg van hazánkban kutatója, irányítója, de szükséges, hogy ezek iránt az érdeklődés és szakértelem szélesebb keretet nyerjen. Ezt a tevékenységet ápolni, a bajok orvoslására gyógyszerrel találni és e kérdések megvitatása útján a gyakorlati megvalósítás lehetőségeit kimutatni, volt összejövetelünk másik célja.

Működésünk alatt mind világosabb, mind kézzelfoghatóbb kezdett előttünk lenni munkásságunk célja és iránya, midőn Széll Kálmán miniszterelnök mint belügyminiszter egy messzeható gyermekvédelmi politikának tette le alapjait. Az állami gyermekmenhelyekről szóló 1901. VIII. t.-cz. és a közsegélyre szorult 7 éven felőli gyermekek gondozásáról szóló 1901. XXI. t.-cz. megadták az eszközöket a társadalmi bajok orvoslására, miket sem az 1886. XXII. t.-cz. sem az 1898. XXI. t.-cz. kellően nem gyógyítottak.

Eme két új törvény, bár hallgatagon megteremtették az „állami gyermekek” fogalmát a minő néven őket pl. Ausztrália egyik államában, New South Walesben ismerik, hol a „State Children Relief Department” gondoskodik a segélyre szorult és elhagyott gyermekekről. E védelmi politikának határozott állami jellege egy nagy lépést jelent nálunk e kérdés társadalmi megoldásában is. Mert, míg egyfelől a hivatalos közegekre határozott kötelességeket ró, lehetővé teszi a társadalmi tényezőknek, hogy egy szervezett működést istápoljanak vagy ellenőrizzenek.

E törvények alapgondolata az, hogy meg kell az állam számára menteni a gyermekek megmenthető részét, a megmentett részt pedig kellő gondozás alá venni s oda törekedni, hogy ezekből hasznos polgárokat neveljünk. Az egyik törvény indokolása a következőket mondja: „A gyermekvédelemhez fűződő nemzeti érdek csak úgy elégíthető ki, ha az

erre vonatkozó actiót a későbbi évekre is kiterjesztjük, mert nemzeti szempontból a csecsemők elpusztulásának megakadályozása magába véve csak eszköz; a cél: a hasznos és életrevaló polgárok számának gyarapítása. S ez a cél csak úgy szolgálható komolyan, ha a pusztulásra szánt gyermeket nemcsak megmentjük, hanem védőkézszel öröködjünk felette mindaddig, a míg önerejéből küzdhet meg az élettel!”

Ez értekezlet látogatói ugyan e célzt tüzték ki maguknak. Csak buzdításul szolgált nekünk, hogy a közigazgatás legmagasabb közegetől a miénkkel rokonérzelmű szózat a nemzetet közönyéből fölrázni igyekezett.

Hanem e ténykedéshez írott törvény és anyagi áldozat nem elegendő. Oly egyénekből kell egy egész sereget nevelni, kik, nemcsak betűszerint ragaszkodnak a kiadott rendeletekhez, de azokat megértik és átérzik.

A mi tevékenységünk számára e kérdések egy nagy mezőt nyitnak meg. Legyen elég ez alkalommal csak a következőkre reámutatnom: a segélyre szorult gyermekek menházakban vagy az intézeteken kívül helyeztetnek el, ez utóbbiak pedig megbízható gondviselőknél, gazdáknál vagy iparosoknál”. Úgy az intézet falain belül, mint kívül szigorú és lelkiismeretes ellenőrzésre van szükség, továbbá oda kell törekedni, hogy az összes gondozók szellemi és erkölcsi képessége emeltessék, hogy feladataik teljesítésének nemes céljait átértsék. E felügyelet és képzés működésünk egy tekintélyes részét teheti ki, melylyel a magunk által kijelölt irányban tovább haladhatunk.

Ezek után áttérek néhány oly kérdésre, melylyel érdeemes lesz a közel jövőben részletesen foglalkoznunk.

Régóta fennáll az a gazdasági bűn, hogy a gyermekek erejével visszaélnék. Talán az emberi történet legelső kora óta végezteti munkáját az erős a gyöngébb által. A gyermekmunka kérdése századok óta foglalkoztatja nemcsak azokat, kik a védtelen kiskorúak sorsa iránt mély részvétet éreztek,

de azokat is, kik ebben egy állami veszélyt láttak. A velen czei üvegsziszolók alapszabályai 1284-ben elrendeli, hogy a mesterek nyolcz évnél fiatalabb tanonczot nem tarthatnak, s a XIV. században a város törvényei rendelik, hogy az építő mesterségben tizenhárom éven alóli gyermek nem alkalmazható. Sir Róbert Peel által beterjesztett „Moral and Health act” behatóan foglalkozik a gyermekmunkással. Hazánkban az 1840-iki XVII. t.-cz. rendeli, hogy azon gyermekek, kik tizenkettedik évöket még el nem érték, csak oly gyári munkára alkalmazhatók, melyek egészségüknek nem ártalmasak, testi fejlődésüket nem akadályozzák. Minden törvényes és társadalmi ellentállás daczára a gyermekek munkára való alkalmazása terjedt s vele a legszélsőbb visszaélések. Olaszországban a selyemfonódák összes munkásai számának 19%-át mintegy 28,500 gyermek teszi ki; a kénbányák munkásainak 12%-a 6-11 éves gyermekek, kik fél lira, sőt 35 centesimi napszám mellett 8-12 órát dolgoznak. A „Times” egyik utóbbi száma szerint egy londoni iskolásgyermek hullák mérésére használtatott heti egy shilling bér mellett. A gyermekmunka ezen kiaknázása a tanítómestert közélről érdekli. Foglalkoznia kell e kérdéssel, hisz a gyermek bizonyos koráig testestől-lelkestől az ő lelkiismeretére van bízva s ha a szegény gyermekek ezrei hajnaltól késő estig iskolán kívüli kenyérkeresettel töltik el idejüket, minő eredményt mutathat föl a tanító fáradozása? A gyermek teste elsatnyul, lelke elbágyad, s a hozzá nem illő környezet laza erkölcsi érzeteit megmértelyezik, szóval az iskola összes nemesítő törekvése az ilyeneken kárba vész.

E növekedő bajnak horderejét egyaránt érezte a modern állam, igyekeztek szembeszállani vele. Törvényhozások behatóan foglalkoztak e kérdéssel. Alig pár hete a német birodalmi tanács az ipari gyermekmunkáról szóló törvényt tárgyalta, Miután a gyermek fogalmát megállapítja, különbséget tesz a saját és idegen gyermekek között. Megtiltja az éjjeli és az

iskola idő előtti munkát. Nem engedi meg gyermekek alkalmazását az építő és számos más iparban, például oly gyárakban, hol higanyt, robbanószerket használnak, valamint a közlekedési eszközöknél sem. Színházakban és más nyilvános előadásokban 12 évnél ifjabb gyermek nem szerepelhet. Vendéglőkben és bormérésekben 12 évnél fiatalabb gyermek nem alkalmazható, leánygyermeket tilos vendégek kiszolgálására használni. A törvényjavaslat vitája folyamán Wurm képviselő azt mondta, hogy a gyermek első sorban az iskoláé, s hogy az erejét meghaladó munka ép úgy tizedeli a gyermekereget, mint a tuberculosis. Gróf Posadowsky államtitkár kijelenti, hogy bár a gyermekmunkának ott, hol az kellő felügyelet mellett történik, jótékony nevelő hatása van, azonban annak kizsákmányolása csak arra való, hogy nyomorékokat és hülyéket neveljen. Dr. Zwick pedig a szülők jogába való beavatkozást az iskolai érdekek miatt, szükségesnek és helyesnek találja.

De a törvényhozások mellett élénken foglalkozik ezzel a társadalom is. és szükséges, hogy a gyermekek ipari és gazdasági foglalkoztatásának kérdése kiválóan lekösse a magyar tanító figyelmét, annál is inkább, mert jelenleg világszerte erősödik a folyton élesbedő verseny folytán az a gazdasági tendentia, hogy a mennyire lehet, gyermekekkel és nőekkel pótolják a felnőttek munkaerejét. Ezen törekvés előreláthatólag Magyarországon is érvényesül, mihelyt ipari életünk jobban kifejlődik, mikor is az iskolakötelesek foglalkoztatása rendkívüli arányokat ölthet egyik ipari munka körében és ez a gyárak számára elvállalt, otthon végzett munka (Heimarbeit). De érvényesülhet valamennyi ipari, sőt mezőgazdasági ágban is a gyermekek állandó lekötése és így az iskolától való elvonása, és ebben rejlik a veszély, mely a jövő nemzedéket fenyegeti.

Bármennyire is küzdünk a túlkapások ellen, nem volna ajánlatos teljesen eltiltani a gyermekmunkát. Egészen elhi-

bázott lépés lenne, még pedig a következő okokból: először, mert sok oly szegény család van, mely magát a gyermekek hozzájárulása nélkül fönt nem tarthatná; másodsor – és ez érinti közelebről a tanítót – mert van egy nagy sora az ipari és gazdasági tevékenységeknek, melyek bizonyos mértékkel üzve nem rejtenek veszélyt a gyermekekre nézve. A tanítónak ép ezeket a veszély nélküli foglalkozásokat kell figyelemmel kísérnie és a mennyire hatalmában áll, a szegényes gyermekeket azok felé terelni, ha már az életviszonyok kenyérkeresetre kényszerítik.

Annál több ok, hogy minden gyermek kedélyvilága is ápoltság, a minnek megfelelő talaja a játszótéren van. Minden korú gyermek játékról álmodozik. Gyermekleke egész erejével szomjúhozza a levegőt, a gyors mozgást, a játszás minden izgalmát. Nem dologkerülés ösztönzi erre; a játék erős szükséglete a gyermekéveknek. Ez az ő szabadsága, melynél egyénisége érvényesül, jelleme fejlődik és ép ezért használhatja föl a nevelő céljai megvalósításához.

A játékoknak nevelő hatásának tudata átment a közvéleménybe. Addig, míg régebben a gyermekjátékokban csak időtöltést láttak, ma már természetes nevelésügyi eszköznek használják és bevonták az iskola keretébe. Hatása a test erősítésére, bizonyos szellemi és lélektani tulajdonságok fejlesztésére, önuralomra való szoktatása kiváló értékkel bír. A játék izgalmában a fáradt idegzet ruganyossá válik s a gyors mozgás ébresztőleg hat azon szervekre, melyeket a munka nem vett igénybe. Míg a színház és más előadások szórakoztató voltak mellett csak gondolatokat és érzéseket keltenek, a legtöbb játéknál úgy a test, mint az agy működésére egyaránt szükség van. Fegyelem, engedelmesség, alkalmazkodás, kitartás, ügyesség, önuralom – mind fejleszthetők a jól vezetett játékok által.

Gondoskodni kell tehát, hogy az egész gyermekcsereg idejének szabad részét játékokkal töltsse el és arra kell töre-

kedni, hogy számára az erre alkalmas helyek és terek minél nagyobb számmal jelöltesse ki. Az utca a legártalmasabb hely a gyermekek számára, a rossz erkölcsű felnőttek a legrosszabb társaság és az unalom és tunyaság a legveszedelmesebb tanácsadók. A gyermekjátéknak széles körben való terjesztését a porosz közoktatásügyi minisztérium tekintélyes anyagi áldozatokkal segítyezi és Braunschweig, Kiel, Königsberg, Magdeburg, Posen, stb. városokban játék-tanfolyamokat tart fenn, melyeket múlt évben 335 tanító és 154 tanítónő látogatott. A német birodalomban 1890-1900. évek alatt 3736 tanító és 1956 tanítónő nyert a játékkurzusokon kiképeztetést. Két évvel ezelőtt a gyermekjáték érdekében összehívott német kongresszuson kiderült, hogy a megjelent és ötezernél több lakossal bíró városok közül 457-ben 2092 játék-hely volt és ezekből 1630 községi, 212 állami 249 pedig egyleti tulajdont képeztek.

Egy másik, ép hazai viszonyaink között nagy fontosságú kérdés az *iskolai-kertek* fölállítása. Helyes vezetés mellett ezek nemcsak egy kiváló köznevelési kedély és erkölcsi nemesítő intézményekké válhatnak, hanem nagy befolyással lehetnek a nemzeti vagyonosodásra. Csak az utóbbi század utolsó felében ébredt föl a tudat az iskolakertek nemzetgazdasági jelentőségéről. Kiváló paedagogusok régen foglalkoztak e gondolat-tal, de őket csupán nevelésügyi szempontok vezették. Comenius szerette volna, ha minden iskola közelében kertet talál, hogy az ifjúság fákbán, virágokban gyönyörködhessenek. Pestalozzi a gyermekek egészsége miatt óhajtotta, hogy kertekben foglalatoskodjanak. Fröbel ugyan ajánlotta a kis gyermekek kertekben való tartózkodását, de a kertnek haszonhajtó kertészetre és természettanra való iskolai kihasználása a modern kor vívmánya. Alig van ma már művelt állam, hol a folyton szaporodó iskolakertek száma ne bizonyítaná azok határozott hasznát. Svédországban alig van iskola kert nélkül, számuk az ezerekbe megy s főleg a földművelés alapismereteinek ter-

jesztését czélozzák. Belgium, hol az intensiv gazdálkodás kertté változtatta az ország legnagyobb részét, nagy összegeket költ iskolakertjeire, melyek leginkább a kertészetet, gyümölcsészetet és virágtermelést úzik s nagy tekintélyek elismerték, hogy az iskolakertek e téren nagy szolgálatokat tettek. Franciaország már 1885-ben elrendelte összes iskoláiban a gazdasági ismeretek gyakorlati oktatását s az iskolakertek a zöldség-, gyümölcs- és virágtermelésre fektetik a fősúlyt. Ausztriában az 1869-iki törvény gondoskodik, hogy a falusi iskolák kerttel legyenek ellátva s egy 1870-iki miniszteri rendelet intézkedik, hogy a természetrajz az iskolakerttel kapcsolatban taníttassék. Csehország virágzó gyümölcsstermelését az elemi iskolákhoz csatolt kerteknek köszönheti. Németországban Bajorországnak és Uldenburgnak van legtöbb iskolakertje.

Az iskolakertnek nem szabad az iskola függelékének lenni – vele egységesnek, vele szoros szerves kapcsolatban kell állania, s ép úgy kell benne megtartani az „órákat”, mint bent a tanteremben. Célja, hogy alapvető gazdasági ismereteket adjon, még pedig oly formában, hogy a tankötelesség megszüntével ezen ismeretek gyakorlatilag használhatók legyenek. Alkalmazkodniuk kell a helyi viszonyokhoz, gazdasági, zöldség- vagy virág-kertészeti, gyümölcsészeti, sőt méhészeti, tényleg használható, egyszerű, de alapos ismereteket kell hogy nyújtson.

De vezet az iskolakert a természet megértéséhez és annak szeretetéhez is. Az érdeklődés, melylyel a gyermek a mag fejlődését, virágzását kíséri, ébresztőleg hat megfigyelő tehetségére; a szeretet, melylyel az általa termelt növényen csügg és virágainak pompás színe, alakja élénken foglalkoztatják kedélyét és az iskolakert az ízlésnemesítés kiváló tényezőjévé válik. A virágcserep kiosztás, azon formában, mint az leginkább Erfurtban és Darmstadtban történik, reá szoktatja a gyermeket a reá bízott növény gondozására.

Nemcsak a gyermekvilágra kell súlyt vetnünk a nemesítő munkában. A felnőtt nép szellemi ébersége legalább is annyira

megköveteli a nemzeti művelődés munkásainak szakadatlan tevékenységét. Amaz összefoglaló név, melyet az angol és amerikai nép „University Extension”-nel fejez ki, nekünk kellő irányítást adhat, midőn arra törekszünk, hogy a magasabb műveltséget szélesebb arányokban terjeszszük és azok számára is megközelíthetővé tegyük, kiknek életviszonyaik különben ezt nem engednék meg.

A magyar kultúra harcosát főleg az ragadja meg az ilyen szellemi munkásságnál, hogy szervezésével, módszerével képes lesz a magyar ember lelkére olyanképen hatni, hogy annak társadalmi életében, gazdasági tevékenységében, köznapi és nyilvános munkájában modernebb irány nyilatkozzék, s hogy Európa sok előretörekvő népe között szellemi fegyverekkel is helyt álljon a világversenyben.

Ezeket és az idevágó problémáknak egész sorát fogjuk megvitatni; törekedni fogunk munkával, buzdítással, serkentéssel megvalósításokat előmozdítani.

Uraim! Mi nem kergetünk ideálokat! Minket ideálok vezetnek; nem csalfa, lenge, foszló tünemények, hanem valóságos, kézzel fogható nemes czélok. Mi nem hiszszük, hogy a tudatlanságot, a nyomort, a bűnt megszüntethetjük, de igenis, meg akarjuk kísérteni a sötétség, a nyomor, a bűn áldozatainak számát csökkenteni. Mi nem hiszszük, hogy a gonosz uralmának végét vethetjük, de el vagyunk tökéelve minden rendelkezésünkre álló eszközzel ellene küzdeni. Mi nem álmodunk világboldogításról, ismerjük a társadalmi bajok kuszált tömkelegét, de reméljük, hogy képesek leszünk nemes magot elhinteni.

A mit mi akarunk, abban nincs pártoskodás. Minden politikai árnyalat ugyanazt akarja; minden felekezet a maga módja szerint ugyanarra kéri Istenét: „Tedd jobbá, nemesebbé, erősebbé Magyarországot!”

Sokan, talán mindenki hozzájárulhat, de igazi művelője e nemzeti munkának – a magyar tanító.